

LUND UNIVERSITY

Korset och kapitälet

De fornkristna kyrkorna och monumentaliteten

Brännstedt, Lovisa

Published in:

Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv

2018

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Brännstedt, L. (2018). Korset och kapitälet: De fornkristna kyrkorna och monumentaliteten. *Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv*, 93, 210-213.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

GNU LGPL

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Svenskt Gudstjänstliv

ÅRGÅNG 93 / 2018

Predikan – i tid och otid

REDAKTÖR Stephan Borgehammar

Sivert Angel · Erik Claeson · Katarina Hallqvist · Frida Mannerfelt ·
Clara Nystrand · Carina Sundberg

Artos

Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv

ABONNEMANG PÅ ÅRSBOKEN SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

Det finns två typer av abonnemang:

- 1 Medlemmar i Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS) erhåller årsboken som medlemsförmån samt meddelanden om sällskapets övriga verksamhet. Nya medlemmar är välkomna. Medlemsavgiften är 200 kr. För medlemmar utanför Sverige tillkommer extra distributionskostnader. Inbetalning görs till sällskapets plusgirokonto 17 13 72-6. Kassaförvaltare är kyrkokantor Ing-Mari Johansson, Box 3193, 531 03 Vinninga. Tel.: 0510-50637.
E-postadress: ing-mari.johansson@svenskakyrkan.se
- 2 Abonnemang på enbart årsboken kostar 180 kr för 2018. För abonnenter utanför Sverige tillkommer extra distributionskostnader. Avgiften sätts in på årsbokens plusgirokonto 42 68 84-3, Svenskt Gudstjänstliv.

Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS)

Organisationsnummer 89 47 00-7822

Ordförande: TD Anna J. Evertsson, Floravägen 31, 291 43 Kristianstad.

Tel.: 044-76967

Laurentius Petri Sällskapet bildades 1941. Dess årsbok har till uppgift att presentera, diskutera och föra ut forskning och utvecklingsarbete inom följande områden:

Liturgi

Kyrkokonst

Kyrkomusik

Predikan

Årsboken ges ut med ekonomiskt stöd från Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherde Nils Henrikssons Stiftelse) och Segelbergiska stiftelsen för liturgivetenskaplig forskning.

© Artos och Norma bokförlag 2018

© Laurentius Petri Sällskapet och författarna 2018

Tryck: Totem, Polen 2018

Grafisk form: Magnus Åkerlund

Bild på omslaget: Bergspredikan. Fresk av Fra Angelico (ca 1395-1455)

i San Marco, Florens

ISSN 0280-9133

ISBN 978-91-7777-062-6

Årsboken publiceras även elektroniskt med sex månaders fördröjning:

<http://nile.lub.lu.se/ojs/index.php/sgl>

(ISSN 2001-5828)

www.artos.se

	Förord
7	STEPHAN BORGEHAMMAR
	Den fullkomnade människan
	<i>Vägledning på via perfectionis i tre vadstenensiska predikningar</i>
15	KATARINA HALLQVIST
	”Allt efter vars och ens fattningsgåvor!”
	<i>Predikningar till präster, ordenssystrar och lekfolk från</i>
	<i>Vadstena klostets bibliotek</i>
47	ERIK CLAESON
	Kroppen i skandinavisk forkynnelse om oppstandelsen
	på 1500-tallet
85	SIVERT ANGEL
	Kontrast och kontinuitet
	<i>Predikoideal i Svenska kyrkans prästutbildning 1903–2017</i>
123	FRIDA MANNERFELT
	Nöd och nåd i aktuell svensk predikan
163	CLARA NYSTRAND
	Dårskapens hermeneutik
	<i>Om störande mångtydighet som rum för evangelium</i>
187	CARINA SUNDBERG
207	Recensioner
283	Böcker att notera

Salmesang lämnar i övrigt bara en sak att drömma om, trots vad jag skrivit ovan: Tänk om vi hade haft något liknande modernt på svenska, tänk om det funnits efterfrågan på något liknande på svenska!

Anna J Evertsson

OLOF BRANDT

Korset och kapitälet

De fornkristna kyrkorna och monumentaliteten

Skellefteå: Artos & Norma Bokförlag, 2017. 144 s. ISBN 978-91-7580-838-3

Kyrkan Santa Sabina i Rom utgör startpunkten för Olof Brandts bok om tidigkristen arkitektur och monumentalitet. Den bär namn efter romarinnan Sabina, en välbärgad änka som enligt helgonlegenden blev omvänd till kristendomen av en av sina slavinnor. När slavinnan blev avslöjad som kristen och därefter pryglad till döds angav Sabina sig själv och dog efter svår tortyr den 29 augusti år 120. Själva kyrkan däremot är från 420-talet, byggd på Aventinen i Rom, i närheten av vad som sades vara Sabinas hus. I samma område låg också ett tempel helgat till Juno vilket fortfarande gör sig påmint. Inskrifter nämner gudinnans namn och tjugofyra marmorkolonner med korintiska kapitäl som en gång stod i templet återfinns nu i kyrkan. Santa Sabina anses vara en av de allra mest typiska fornkristna kyrkorna, där klassiska element blandas med kristna symboler i form av bland annat väggdekorationer föreställande en nattvardskalk täckt av en oblattallrik.

En av anledningarna till att Brandt tar avstamp just här är att Santa Sabina inte bara är ett exempel på tidigkristen arkitektur i allmänhet, utan också på monumentalitet. Begreppet monumentalitet förstås i det här fallet som att en byggnad, för att betona dess betydelse för gemenskapen, görs större än dess praktiska funktion kräver. Kostbara material kan vara ett tecken på monumentalitet, ett annat är att använda sig av de klassiska kolonnordningarna. De korintiska kapitälerna i Santa Sabina är alltså inte ”hedniska” inslag utan signalerar snarare en monumentalitet som inte är knuten till

ett specifikt ideologiskt innehåll. Genom att närma sig den tidigkristna arkitekturen utifrån frågor som rör just monumentalitet visar Brandt hur dess utveckling bör studeras i relation till samtidens kulturyttringar.

Ett arkitektoniskt fokus genomsyrar bokens samtliga kapitel. Läsaren inbjuds till en kronologisk resa från 200-talets första permanenta gudstjänstlokaler, *domus ecclesiae* (ung. huskyrkor), via Konstantins maktövertagande år 312 och den kristna monumentalarkitekturens verkliga genombrott fram till 530-talets Konstantinopel och färdigställandet av Hagia Sofia, kronan på det tidigkristna verket. Bokens genetiska perspektiv har sina historievetenskapliga poänger. Snarare än att blicka tillbaka och fråga sig varför dagens kyrkor ser ut som de gör börjar Brandt från början och försöker spåra olika utvecklingsmönster. Regionala variationer i form och planlösningar i skepp, absider, ingångar och gallerier diskuteras och framställningen är hela tiden fast förankrad i aktuell forskning. Även kortlivade byggnadstrender lyfts fram, såsom biskop Teodorus' hallar i Aquileia, samtida med Lateranbasilikan i Rom, som visar hur basilikan inte var det enda möjliga valet för en kristen gudstjänstlokal. Det kronologiskt framåtriktade upplägget gör också att kejsarmaktens inflytande blir synligt, och det står tydligt klart att det från 300-talet är inom den kristna sfären som den grekisk-romerska monumentalarkitekturen fortsätter att utvecklas. Ett exempel är hur tvärskeppet introduceras under 300-talet mellan basilikans skepp och absid. Första gången detta förekommer är i den kyrka som Konstantin lät bygga ovanpå Petri grav i Rom. Tack vare tvärskeppet skapades ett slags helgedom kring den vördade graven. Tvärskeppet kom också att fylla funktionen av att vara ett rum för begravingar och möjliggjorde för ett stort antal människor att kunna vila nära en vördad grav eller relik.

Konstantin är inte ensam om att stå som beställare av kristen monumentalarkitektur och Brandt är generös med exempel på byggnader runt om i både Väst- och Östom som tillkom på kejsarligt initiativ. Överhuvudtaget är en av bokens förtjänster att den spänner över så många geografiska delar av den kristna världen, och

att de olika exemplen är generöst illustrerade med ett stort antal färgbilder.

Parallellt med genomgången av den arkitektoniska utvecklingen driver Brandt tesen att den tidigkristna monumentaliteten strävade efter en allt större arkitektonisk komplexitet. Han argumenterar övertygande för att det går att följa en utveckling hos arkitekturen, från basilikan till den korsformade kyrkan, vidare till åttkantiga och runda byggnader till byggnader med inre kolonnad, som inte i första hand har något med byggnadens funktion att göra. Dock går det inte att helt utelägna funktionella aspekter, och Brandt gör det inte heller. Basilikans förmåga till ljusinsläpp är ett exempel på hur form och funktion samspelar, introduktionen av det ovannämnda tvärskeppet ett annat. Brandt stannar inte heller vid planer och ruiner utan diskuterar också det som inte längre finns bevarat, såsom olika former av inredning och dekoration. Var det kanske snarare där, i altarets eller korskrankets placering, som en kyrkobyggnad anpassades för olika liturgiska behov?

Brandt refererar ofta till den österrikiske konsthistorikern Alois Riegl (1858–1905). Riegl för fram idéer om ett kristet formspråk som skulle lyfta besökarens tanke till Gud, och Brandt bygger vidare på dem och resonerar kring hur den tidigkristina arkitekturen utvecklades för att möta en önskan om komplexitet och estetik, snarare än för att svara mot funktionella behov. Trots att Riegls *Die spätromische Kunstindustrie* (1901) är ett standardverk så är det ovanligt att läsa en modern vetenskaplig framställning som stödjer sig på teorier med så många år på nacken. Mycket i Riegls tankegångar är dock lockande, och Brandt frågar retoriskt om baptisteriet i Fréjus verkligen byggdes för en annan liturgi än baptisteriet i Marseille, bara för att det senare har en inre kolonnad som saknas i den förra, eller om mausoleet Santa Costanza av samma anledning hade en annan funktion än Helenas mausoleum?

Brandts argumentation är övertygande, och monumentalarkitekturen har säkert, åtminstone till viss del, alltid drivits av en önskan om det mer komplexa. Han följer vidare Paul Veynes tankar om hur komplexitet och tilltalande arkitektoniska former skänkte prestige

till både byggherren, som varit generös med sina pengar, och till arkitekten som varit generös med sin begåvning. Men i det monumentala ligger, tänker jag, också det ideologiska, och den tidigkristina arkitekturen var en produkt av en grekisk-romersk värld där makt och monument hörde samman. Brandt tar själv upp ämnet när han citerar Konstantins brev till Makarios, biskop i Jerusalem, angående byggandet av Gravkyrkan i samma stad. Av brevet framgår det att kejsaren i första hand är intresserad av kolonner, marmor och guld, och av att hans basilika ska överträffa andra monument i termer av skönhet och prakt. Överlägsenhet uttrycks genom överflöd, för att återvända till Veyne. Det är här, i spänningsfältet mellan form, funktion och ideologi som jag önskar att Brandt hade tagit sin diskussion ett steg längre. Även om vi inte kan belägga intentionen hos vare sig beställare eller byggherre när en ny kyrka skulle byggas, så är det faktum att den byggs en symbolhandling i sig själv. Just att dess form inte svarar mot funktion går att läsas ideologiskt, och att ha möjlighet att bygga en kyrka större än vad liturgin kräver är för mig en maktdemonstration. Kanske är min önskan om en vidare ideologisk diskussion ett utslag av min egen profession. Som romersk historiker är jag van vid att monumentalitet diskuteras i nära relation till begrepp som makt och minne. Det å sin sida är en god påminnelse om vikten av att delta i vetenskapliga samtal utanför sitt eget snäva forskningsområde.

Avslutningsvis så är det lovvärt att Brandt, till vardags professor i tidigkristen arkitektur i Rom, har valt att förmedla sin kunskap till en svensk publik. Framställningen är lättillgänglig och texten blir aldrig tung, trots många fotnoter och hänvisningar till planritningar, och läsaren ges en initierad inblick i hur det tidigkristna formspråket etablerades.

Lovisa Brännstedt